

॥ श्रीः ॥

विद्याभवन संस्कृत ग्रन्थमाला

३७

ॐ नमः शिवाय

महाकविदण्ड्याचार्यविरचितः

काव्यादर्शः

‘प्रकाश’ संस्कृत-हिन्दीव्याख्याद्वयोपेतः

व्याख्याकारः

आचार्य श्रीरामचन्द्रमिश्रः

(प्राध्यापक : धर्मसमाज संस्कृत कालेज, मुजफ्फरपुर)

चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी २२१००१

THE
VIDYABHAWAN SANSKRIT GRANTHAMALA
37

KĀVYĀDARŚA

OF

MAHĀKAVI DANDĪ

Edited with

'Prakasha' Sanskrit & Hindi Commentaries

By

Acharya Ramchandra Mishra

Ex. Professor, Dharma Samaj Sanskrit College, Muzaffarpur.

CHOWKHAMBA VIDYABHAWAN
VARANASI

विषय-सूची

विषयः

पृष्ठाङ्काः

विषयः

पृष्ठाङ्काः

प्रथमः परिच्छेदः

इष्टदेवताप्रार्थना	१
प्रतिज्ञावाक्यम्	२
संबन्धचतुष्टयम्	३
शब्दभाहास्यपूर्वककाव्यमाहास्यम्	४
दोषनिन्दा	६
शास्त्रप्रयोजनम्	८
काव्यशब्दाभिधेयम्	९
काव्यशरीरविवेचनम्	११
काव्यस्य त्रैविध्यम्	१४
सर्गबन्धलक्षणम्	१५
सर्गबन्धे वर्ण्यविषयाः	१६
सर्गबन्धे वृत्तविचारः	२०
सर्गबन्धे नायकप्रतिनायकविचारः	२३
गद्यप्रभेदौ	२४
आख्यायिकाकथाभेदविचारः	२५
कथाख्यायिकयोरेकजातित्वम्	२६
चाळमयस्य संस्कृतादिभिध्नातुर्विध्यम्	३०
महाराष्ट्रभाषाप्रशंसा	३१
प्रबन्धविशेषे भाषानियमः	३३
प्रेक्ष्यश्रव्यादिविचारः	३४
वैदर्भगौडीयमार्गविचारः	३५
वैदर्भमार्गस्य दश गुणाः	३७
श्लेषः	३८
प्रसादः	४०
समता	४२
माधुर्यम्	४५
श्रुतिमाग्येन माधुर्यम्	४६
वर्णानुप्रासः	४७
यमकम्	५१
अग्राग्यतामहस्वम्	५१
ग्राग्यता	५३
ग्राग्यतापवादः	५४
सुकुमारता	५५
अर्थव्यक्तिः	५८

उदाहरणम्

भोजः

काम्तिः

समाधिः

मार्गनिरूपणोपसंहारः

काव्यसंपदः कारणम्

काव्याभ्यासमाहास्यम्

द्वितीयः परिच्छेदः

अलङ्कारस्वरूपम्

अलङ्काराणां समुद्देशः

स्वभावोक्तिः

उपमासामान्यलक्षणम्

धर्मोपमा

वस्तूपमा

गिपर्यायोपमा

अन्योन्योपमा

नियमोपमा

अनियमोपमा

समुच्चयोपमा

अनिशयोपमा

उत्प्रेक्षितोपमा

अस्तुतोपमा

मोहोपमा

संशयोपमा

निर्णयोपमा

श्लेषोपमा

समानोपमा

निन्दोपमा

प्रशंसोपमा

आचिख्यासोपमा

विरोधोपमा

प्रतिषेधोपमा

असाधारणोपमा

चाटूपमा

तत्त्वाख्यानोपमा

६०

६१

६३

६६

७०

७१

७२

७४

७६

७७

७९

८०

८१

८१

८२

८३

८३

८४

८५

८५

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

८६

९०

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अभूतोपमा	९०	अन्तर्वाक्यगतजातिदीपकम्	११५
असंभावितोपमा	"	अन्तर्दीपकं क्रियागतम्	११६
बहूपमा	९१	मालादीपकम्	"
विक्रियोपमा	"	विरुद्धार्थदीपकम्	११७
मालोपमा	"	एकार्थदीपकम्	"
वाक्यार्थोपमा	९२	श्लिष्टार्थदीपकम्	११८
प्रतिवस्तूपमा	९३	दीपकोपसंहारः	११९
तुल्ययोगोपमा	९४	अर्थवृत्त्यलङ्कारः	"
हेतूपमा	"	अर्थावृत्त्याद्यलङ्काराः	"
उपमादोषापवादः	९५	पदावृत्तिः	१२०
उपमादोषाणामुदाहरणानि	९६	उभयावृत्तिः	"
उपमावाचकः	९७	आक्षेपालङ्कारः	"
रूपकलक्षणम्	१००	वृत्ताक्षेपः	१२१
रूपकोदाहरणानि	"	वर्तमानाक्षेपः	१२२
असमस्तरूपकम्	१०१	भविष्यदाक्षेपः	"
समस्तव्यस्तरूपकम्	१०२	धर्माक्षेपः	१२३
सकलरूपकम्	"	धर्म्याक्षेपः	"
अवयवरूपकम्	१०३	कारणाक्षेपः	१२४
अवयवविरूपकम्	१०४	कार्याक्षेपः	"
एकाङ्गरूपकम्	"	अनुज्ञाक्षेपः	१२५
युक्तरूपकम्	१०५	प्रभुत्वाक्षेपः	१२६
अयुक्तरूपकम्	"	अनादगाक्षेपः	"
विषमरूपकम्	"	आशीर्वचनाक्षेपः	१२७
सविशेषणरूपकम्	१०६	परुषाक्षेपः	"
विरुद्धरूपकम्	१०७	साध्विद्याक्षेपः	१२८
हेतुरूपकम्	"	यत्नाक्षेपः	"
श्लिष्टरूपकम्	१०८	परवशाक्षेपः	१२९
उपमारूपकम्	"	उपायाक्षेपः	१३०
व्यतिरेकरूपकम्	१०९	रोषाक्षेपः	"
आक्षेपरूपकम्	"	मूर्च्छाक्षेपः	१३१
समाधानरूपकम्	११०	सानुक्रोशाक्षेपः	"
रूपकरूपकम्	"	श्लिष्टाक्षेपः	१३२
तत्त्वापह्नवरूपकम्	"	अनुशयाक्षेपः	१३३
दीपकलक्षणम्	११२	संशयाक्षेपः	"
जातिदीपकम्	११३	अर्थान्तराक्षेपः	१३४
क्रियादीपकम्	"	हेत्वाक्षेपः	"
गुणदीपकम्	"	आक्षेपालङ्कारोपसंहारः	"
द्रव्यदीपकम्	११४	अर्थान्तरन्यासः	१३५
मध्यवाक्यगतजातिदीपकम्	"	विश्वव्याप्याद्यो भेदाः	१३६

विषयाः	पृष्ठाङ्काः
विशेषस्थोऽर्थान्तरन्यासः	१३७
श्लेषाविद्धार्यन्तरन्यासः	"
विरोधार्थान्तरन्यासः	"
अयुक्तकारी अर्थान्तरन्यासः	१३८
युक्तात्मा अर्थान्तरन्यासः	"
युक्तायुक्तार्थान्तरन्यासः	१३९
विपर्ययार्थान्तरन्यासः	"
व्यतिरेकालङ्कारः	१४०
एकव्यतिरेकः	१४१
उभयव्यतिरेकः	"
सश्लेषव्यतिरेकः	१४२
सापेक्षव्यतिरेकः	१४३
सद्वेतुकव्यतिरेकः	"
प्रतीयमानसादृश्यव्यतिरेकः	"
विरुद्धधर्मेण प्रतीयमानसादृश्य- व्यतिरेकः	१४४
शब्दोपात्तसादृश्यव्यतिरेकः	"
शब्दानुपात्तसादृश्यव्यतिरेकः	१४५
सजानिव्यतिरेकः	१४६
विभावनालङ्कारः	१४७
कारणान्तरविभावना	"
स्वाभाविकविभावना	१४९
शान्दस्वाभाविकविभावना	"
समासोक्त्यलङ्कारः	"
कार्यमान्यघटितसमासोक्तिः	१५०
विशेष " साम्यघटितसमासोक्तिः	"
तुल्यविशेषणा समासोक्तिः	१५१
भिन्नाभिन्नविशेषणा समासोक्तिः	१५२
अपूर्वसमासोक्तिः	१५३
अतिशयोक्तिः	"
निर्णयातिशयोक्तिः	१५५
उत्प्रेक्षालङ्कारः	१५६
चेतनोत्प्रेक्षा	१५७
अचेतनोत्प्रेक्षा	१५८
लिम्पनीवेत्यत्रोत्प्रेक्षोपमाविचारः	१५९
उत्प्रेक्षावाचकाः शब्दाः	१६४
हेतुसूक्ष्मलेशालङ्कारः	"
प्रवृत्तिकारकहेत्वलङ्कारः	१६५
निवृत्तिकारकहेत्वलङ्कारः	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः
कर्माधसंपादकहेत्वलङ्कारः	१६६
विकार्यहेत्वलङ्कारः	१६७
प्राप्यहेत्वलङ्कारः	१६८
ज्ञापकहेत्वलङ्कारः	"
प्राग्भावहेत्वलङ्कारः	१६९
प्रध्वंसाभावहेत्वलङ्कारः	"
अन्योन्याभावहेत्वलङ्कारः	१७०
अस्यन्ताभावहेत्वलङ्कारः	"
अभावप्रतियोगिकहेत्वलङ्कारः	"
दूरकार्यहेत्वलङ्कारः	१७३
सहजहेत्वलङ्कारः	"
कार्यान्तरजहेत्वलङ्कारः	"
अयुक्तकार्यहेत्वलङ्कारः	१७४
युक्तकार्यहेत्वलङ्कारः	"
सूक्ष्मालङ्कारलक्षणम्	१७५
इङ्कितलक्ष्यार्थसूक्ष्मालङ्कारः	"
आकारलक्ष्यार्थसूक्ष्मालङ्कारः	१७६
लेशालङ्कारलक्षणम्	"
लज्जानिगूहनात्मकलेशालङ्कारः	१७७
स्तुतिव्याजेन निन्दारूपलेशालङ्कारः	१७८
निन्दाव्याजेन स्तुतिरूपलेशालङ्कारः	"
यथाम्बुयालङ्कारः	१८०
प्रेयोर्लङ्कारः	"
रसबदलङ्कारः	१८३
ऊर्जस्व्यलङ्कारः	१८८
पर्यायोक्त्यलङ्कारः	१८९
समाहितालङ्कारः	१९०
उदात्तालङ्कारः	१९१
महाशयवर्णनरूपोदात्तालङ्कारः	"
विभूतिमहत्त्ववर्णनरूपोदात्तालङ्कारः	१९२
अपहृत्यलङ्कारः	१९३
विषयापहृतिः	"
स्वरूपापहृतिः	१९४
श्लेषालङ्कारः	१९५
अभिधूपदरलेशः	१९७
भिन्नपदश्लेषः	"
अभिन्नक्रियाश्लेषः	१९९
अविरुद्धक्रियाश्लेषः	"
विरुद्धक्रियाश्लेषः	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
सनियमश्लेषः	२००	द्विपादगताभ्यपेतयमकभेदाः	२२५
नियमाद्येपरूपोक्तिश्लेषः	"	त्रिपादगताभ्यपेतयमकभेदाः	२२७
अविरोधिश्लेषः	२०१	सर्वपादगताभ्यपेतयमकभेदाः	२२९
विरोधिश्लेषः	"	अभ्यपेतविजातीययमकभेदाः	२३४
विशेषोक्तिः	"	अभ्यपेतभ्यपेतयमकभेदाः	२३६
गुणवैकल्यविशेषोक्तिः	२०२	चतुष्पादयमकभेदाः	२३७
जातिवैकल्यविशेषोक्तिः	"	संदृष्टयमकप्रभेदः	२४२
क्रियावैकल्यविशेषोक्तिः	२०३	अर्धाम्यासयमकप्रभेदः	"
द्रव्यवैकल्यविशेषोक्तिः	"	श्लोकाम्यासयमकभेदाः	२४८
हेतुविशेषोक्तिः	"	महायमकम्	२४९
तुल्ययोगितालङ्कारः	२०४	गोमूत्रिकाबन्धः	२५२
स्तुतितुल्ययोगिता	२०५	अर्धभ्रमः	२५४
निन्दातुल्ययोगिता	"	सर्वतोभद्रम्	२५७
विरोधालङ्कारः	२०६	स्वरनियमाः	२५८
क्रियाविरोधालङ्कारः	२०७	स्थाननियमाः	२५९
वस्तुगतगुणविरोधालङ्कारः	"	वर्णनियमाः	२६१
अवयवगतगुणविरोधालङ्कारः	"	प्रहेलिकाभेदाः	२६३
विषमविरोधालङ्कारः	२०८	काव्यदोषाः	"
असंगतिविरोधः	"	अपार्थदोषविवेचनम्	२७५
श्लेषमूलविरोधः	"	व्यर्थदोषविवेचनम्	२७६
अप्रस्तुतप्रशंसालङ्कारः	२०९	एकार्थदोषविवेचनम्	२७७
व्याजस्तुत्यलङ्कारः	२१०	संशयदोषविवेचनम्	२७९
निदर्शनालङ्कारः	२१२	अपक्रमदोषविवेचनम्	२८१
सहोक्त्यलङ्कारः	२१३	शब्दहीनदोषविवेचनम्	२८२
क्रियासहोक्तिः	२१५	यतिभङ्गदोषविवेचनम्	२८४
परिवृत्त्यलङ्कारः	"	वृत्तभङ्गदोषविवेचनम्	२८६
आशिरलङ्कारः	२१६	विसंधिदोषविवेचनम्	२८७
संस्पृश्यलङ्कारः	२१८	देशकालादिविरोधविवेचनम्	२८८
भौतिकालङ्कारः	२२०	देशविरोधोदाहरणम्	२८९
अलङ्कारोपसंहरणम्	२२१	कालविरोधोदाहरणम्	"
तृतीयः परिच्छेदः		कलाविरोधोदाहरणम्	२९०
यमकलक्षणम्	२२३	लोकविरोधोदाहरणम्	२९१
यमकभेदाः	"	हेतुविद्याविरोधोदाहरणम्	"
प्रमथपादगतयमकभेदाः	२२४	आगमविरोधोदाहरणम्	२९२
द्वितीयपादगतयमकभेदाः	२२५	विरोधापवादाः	"
तृतीयपादगतयमकभेदाः	"	उपसंहारः	२९५
चतुर्थपादगतयमकभेदाः	"	श्लोकानुक्रमणिका	२९७